

ПЕДАГОГІЧНА РОЛЬ КАЗКИ ДЛЯ ДІТЕЙ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

PEDAGOGICAL ROLE OF FAIRY TALE FOR CHILDREN – INTERNALLY DISPLACED PERSONS: TO THE RAISING OF THE PROBLEM

У статті відзначено вплив казки на почуття дітей, які опинилися в надзвичайних умовах, далеко від рідної домівки та своїх друзів. Внутрішньо переміщеним особам, незважаючи на тяжкі обставини життя, потрібно загартувати свій характер, виховати силу духу та впевненість у тому, що добро перемагає зло.

Зроблено акцент на ролі казок, які виконують низку функцій цілеспрямованого впливу на емоції, почуття й свідомість дитини, а саме: гуманітарну, художню, культурну, етичну та прагматичну. Встановлено, що, реалізуючи свої основні функції, казки підвищують цінність людського життя, сприяють розвитку етичних відносин серед дітей і змінюють їх повсякденну поведінку на краще; допомагають їм за допомогою творчості осмислити цінності людського життя в практичній діяльності.

Доведено, що досвід багатьох поколінь відображає в казках світобудову в просторовому та часовому вимірах, поєднання в сюжетах минулих і майбутніх часів є важливим для дитини. Різні види казок, а саме про тварин (дикі і свійські тварини, особливі тварини з людськими рисами), чарівні та побутові, мають свій початок, розгортання дій персонажів за сюжетом та моральну кінцівку, що впливає на розвиток уяви й свідомості дитини.

Встановлено, що характерною рисою чарівних казок є опис фантастичного світу, у якому живуть улюблені головні герої дитини; саме фантастичний світ, де діють позитивні персонажі й перемагають складнощі свого казкового життя, є для дітей дошкільного віку більш зрозумілим, ніж реальний, у якому вони опинилися.

Виявлено, що за допомогою чарівних героїв дошкільники краще сприймають людські чесноти, цінності, настанови для суспільного життя, моральні канони оточення. Саме форма подачі казки як педагогічного інструменту є легкою й доступною для розуміння та розвитку особистості в подоланні тяжких подій для дитини – внутрішньо переміщеної особи.

Ключові слова: дошкільна освіта, казка, дитина, внутрішньо переміщена особа.

The article noted the influence of the fairy tale on the feelings of children who found themselves in extraordinary circumstances far from their home and friends. Internally displaced persons, despite the difficult circumstances of life, need to harden their character, develop strength of spirit and confidence that good triumphs over evil.

Emphasis is placed on the role of fairy tales, which perform a number of functions of purposeful influence on a child's emotions, feelings, and psyche, namely: humanitarian, artistic, cultural, ethical, and pragmatic functions. It was established that, by implementing their main functions, fairy tales increase the value of human life, contribute to the development of ethical relations among children and change their everyday behavior for the better; help them to understand the values of human life in practical activities with the help of creativity.

It was proven that the experience of many generations reflects the world structure in spatial and temporal dimensions in fairy tales, and the combination of past and future times in fairy tales is important for a child. Different types of fairy tales, namely about animals (wild and domestic animals, special animals with human features), about magic and everyday life have their beginning, the unfolding of the characters' actions according to the plot and the moral ending, which affects the development of the child's imagination and psyche.

It was established that a characteristic feature of magical fairy tales is the description of a fantastic world in which the child's favorite main characters live; it is the fantastic world where positive main characters act and overcome the difficulties of their fairy-tale life that is more understandable for preschool children than the real one in which they find themselves.

It was found that with the help of magical heroes, the preschooler better perceives human virtues, values, guidelines for social life, and moral canons of the environment. It is the form of presenting a fairy tale as a pedagogical tool that is easy and accessible for children's understanding and personality development in overcoming difficult events for a child as an internally displaced person.

Key words: preschool education, fairy tale, child, internally displaced person.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.2.30>

Фунтікова О.О.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольського державного
університету (м. Київ)

Постановка проблеми. Наприкінці 2021 року, за оцінками ЮНІСЕФ, вимушено покинули свої домівки 36,5 мільйонів дітей з різних країн та континентів. Дітям – внутрішньо переміщеним особам потрібно забезпечити соціальний, психологічний, правовий захист. Надати доступ до освіти, фізично і морально захистити, своєчасно звернутися по медичну допомогу – безпосередні завдання педагогів і батьків для покращення дитячої долі в майбутньому [5].

Права дитини перебувають у юридичному полі, про що свідчить низка нормативних документів

(Закони України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб» (2020), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (зі змінами) (2014); Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (2014)) [2].

З 24 лютого 2022 року понад 2 мільйони дітей змушені були покинути Україну, 3 мільйони дітей

стали внутрішньо переміщеними особами [5]. Тільки через пункти прийому біженців у Запорізькому обласному центрі пройшло майже 250 тисяч осіб, з них 120 тисяч набули статусу ВПО та залишилися в м. Запоріжжя. На їх належну підтримку спрямовані зусилля державної влади та громадськості.

Сьогодні дітям дошкільного віку надають державну цільову підтримку в навчанні й вихованні в закладах дошкільної освіти всіх форм власності, забезпечують харчуванням, їхні батьки можуть отримати грошову допомогу на дитину за місцем тимчасового проживання [2].

Розроблено «НУМО розвивальні ігри» – безкоштовний застосунок українською мовою з різноманітними інтерактивними іграми, зокрема із завданнями для вивчення мови та математики, розвитку логіки, творчості та важливих навичок для дітей дошкільного віку. Це затребувано, адже в теперішніх умовах родини проводять багато часу в сховищах, у дорозі чи намагаються адаптуватися до нового місця проживання [4].

Діти дошкільного віку, які є внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, потребують особливої уваги з боку педагогів та батьків [3]. Саме батьки першими відчують нестійкий і тривожний психологічний стан своєї дитини. Незважаючи на сучасну технологічність навчання й виховання дітей дошкільного віку, їх вірним супутником у житті є казка. Вона надає психосоціальну підтримку та зберігає психічне здоров'я дитини дошкільного віку, має величезний потенціал як джерело культурної спадщини.

Діти зазвичай не знають, як поводитися в разі виникнення конфліктів, а казки пропонують спосіб їх вирішення за допомогою головних героїв [1].

Зауважимо, що окреслена проблема не набула свого розв'язання в попередніх дослідженнях, не має належного поширення в практиці дошкільної освіти, що підкреслює актуальність наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень. Дослідник Rahman Fathu [9. С. 336] розглядає функцію казки як засобу навчання дітей і наголошував на провідній ролі матері як першого педагога своїх дітей. Починаючи з трьох років, батьки, особливо матери, відіграють стратегічну роль у розвитку мови та характеру своєї дитини. Автор зауважує, що казка втрачає своє місце в родині та в закладі дошкільної освіти, а її значення й вплив на почуття дитини та її поведінку знижуються. Він провів тематичне дослідження в Південному Сулавесі (Індонезія), щоб з'ясувати причини таких змін, які відбуваються в родинах і дитячих садках. За отриманими результатами науковець довів, що розповідання казок дітям є актуальним і може допомогти прищепити їм соціальні цінності.

Дослідниця Koutsompou Violetta-Eirini [7. С. 77] обґрунтовує теоретичне значення феї як героїні багатьох фантазійних казок та визначає емоційний вплив головних героїнь на дитину. Виявлено, як, відповідно до сюжету, казкові герої розмовляють з дітьми, спрямовують їхню увагу на події та допомагають впоратися з внутрішніми психологічними проблемами, які виникають у реальному й повсякденному житті. Авторка не лише надає загальні відомості про роль і значення феї, а й обґрунтовує педагогічні та психологічні виміри казки для дитини.

Науковці Hanah Daliah, Kaylah Jonina вивчали спроможність дитини визначити загрози для себе, зрозуміти, що є правильно й корисно, тим самим ефективно захистити свою психічну систему. Психоаналітична практика роботи з маленькими дітьми дає можливість зрозуміти дослідникам природу їх переживань та своєчасно використовувати казку для подолання загрозливих ситуацій, що спотворюють психічне життя [6].

Автор дослідження Visiko Knox-Johnson Leilani [8. С. 79] вважає, що не тільки педагоги, а й терапевти в дитячих лікарнях можуть використовувати казки як засіб, що дає змогу хворим дітям справлятися зі своїми тривогами та хворобами. Казка є цінним інструментом покращення їх здоров'я, підвищення якості їхнього життя та формування цінностей і переконань.

На думку Wilkes Johannes [10. С. 51], казка впливає на розвиток дитини, її соціально-пізнавальні здібності. Вона містить взірці для наслідування в контексті соціального навчання дошкільників. Моделі для наслідування відповідних позитивних людських рис у багатьох казках реалізують головні герої та персонажі.

Мета статті – виявити й охарактеризувати зміст та структуру казки як педагогічного інструменту позитивного впливу на почуття й свідомість дітей – внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у важких життєвих обставинах.

Виклад основного матеріалу. Дитяча література є закономірним результатом розвитку людської цивілізації. Казкові історії збереглися в багатьох культурах та є частиною усної традиції суспільства, вони позитивно впливають на психічне здоров'я дітей, мають потенціал їх психосоціальної підтримки. Інколи важко простежити джерело тих чи інших казок, а кілька версій розвитку сюжету можуть означати, що походження історії стає ще більш розгалуженим.

Сюжет казки зазвичай використовують для опису чогось надзвичайного та нереального, що розуміє дитина. Крім того, сюжет містить обставини героїв, які не можуть бути правдою, також неможливо, щоб історія в цілому була правдою. Це відрізняє казку від легенди, яка розповідається так, ніби сюжет реальний, і вражає як частина історії.

Для дитини в казці події завжди відбуваються «одного разу», а не в реальний чи конкретний час. Отже, спостерігається стирання як часу, так і місця. Ключовою для їхньої сприйнятої універсальності є саме позачасовість казки.

Чому казки такі важливі для розвитку та психічного захисту? Природно, що батьки хочуть кращого для своїх дітей, а виховуючи, вони прагнуть прищепити нові знання, звички, цінності та моделі поведінки.

Казка, як складова дитячої літератури, завжди має містити цінності – явно чи приховано. Це основа літературної сили для дитини. Значення, закладені в структуру твору, неявно існують у сюжеті, обставинці, персонажах, римах і ритмах. Цінності, які містить казка, стосуються кожного: гуманітарна – підвищує усвідомлення важливості людського життя; гедоністична – може принести задоволення безпосередньо читачеві чи слухачеві; художня – виявляється в актуалізації мистецьких засобів впливу; культурна – може забезпечити або описати глибокий зв'язок дитини із суспільством, цивілізацією чи культурою; етична, моральна чи релігійна – можуть надавати поради, пов'язані з етикою, мораллю чи релігією; практична – виявляється в можливості застосовувати казки в повсякденному житті дитини.

Саме цінності, закладені в казках, роблять ці літературні твори цікавими та корисними для дитини. Така література народжується з місією підтримувати баланс цінностей у житті, що дуже важливо для дошкільника, зокрема внутрішньо переміщеної особи. Структура казки проста, а сюжети нескладні, є легко зрозумілими для дітей. Одна з переваг таких літературних творів полягає в тому, що вони можуть донести суть повідомлення доступною мовою, повідомлення є чітким і загальноприйнятим.

Казки захоплюють дітей, озброюють їх новим досвідом переживань, розкривають деякі аспекти життя та соціальні інститути. Казка має моральний, ціннісний та емоційний виміри; характеризує ідеї сприймання казкових образів і розвиває особисту думку дитини про деякі соціальні й культурні цінності суспільства. Кожна казкова історія заснована на культурі, а світ культури є безмежним. Розповідь або читання казки – це спосіб виховання на ідеях гуманізму душі дитини, яка потрапила в складні життєві обставини та стала внутрішньо переміщеною особою. Вони показують, що всі люди мають схожі потреби й схожі проблеми, багато піклуються про добро тощо. Таким чином, діти можуть усвідомити, що людина може успішно боротися з труднощами. Прості й добрі казкові персонажі дають змогу дітям ідентифікувати себе з хорошим, виховують співчувати позитивному герою казки й відкидати все погане.

Зміст казок має особливий сюжет, обставини, персонажів і провідну тему. Казка містить вигадану розповідь, де бракує правдоподібності, тому що не діють ні природні відомі закони, ні людський детермінізм, а навпаки, надприродні сили, де задіяні головні герої. Символічна сценографія в казках не містить деталізованого опису, минулі часи є далекими, а герої потрапляють у конфліктні ситуації. Казкова історія розгортається в невизначений час і місце. Анонімність героїв схарактеризовано на основі їх одягу та зовнішності, про що свідчать назви казок: «Червона Шапочка», «Попелюшка», «Білосніжка» тощо. Усе, що відбувається в казці, сягає крайнощів у розгортанні ситуації. Усе або занадто велике, або занадто маленьке, або занадто потворне, або дуже красиве. Часто герої мають жахливі особливості та фізичні вади. Їх фізичні властивості відображають внутрішній світ. Наприклад, вади розвитку головних героїв, безумовно, відображають казкові події, які сповнені тривогою, страхами, упередженнями й забобонами. Персонажі мають фактично символічний і неглибокий характер, тобто обмежений діапазон особистісних характеристик, і не виявляють їх зміни в ході розвитку казкового сюжету, однак вони легко стандартизуються на добро і зло у свідомості дитини.

Казка плакає як національну, так і глобальну й універсальну думки. Вони підтримуються відмінними рисами, що характеризуються надлокалізацією та безперервністю. Казки містять загальнолюдські істини й відображають цінності суспільства. Багато з них створені дуже давно, але все ще мають значну цінність у наші дні. Персонажі, їхні вчинки та винагорода ведуть до моралі, якою буде керуватися дитина. Добро перемагає зло, нахабному не щастить у коханні, розум бере гору над фізичною силою, а доброта, старанність і наполеглива праця дають винагороду.

Казка як педагогічний інструмент впливу на емоції й розум дитини допомагає зрозуміти навколишній світ. Хоча в казках є нереалістичні події, загальний ефект є позитивним для розвитку дітей. Казки вчать їх, як правильно вирішувати основні людські конфлікти.

Однією з основних причин важливості казок є те, що вони допомагають розвитку дитини, створюють обставини для перевірки дитячої ініціативи через подолання поведінкових стереотипів і через стримування імпульсивних дій.

Казки часто містять сюжет для терапевтичного використання, можуть вирішувати болючі проблеми дитини, яка опинилася в надзвичайній ситуації. Наприклад, тему боротьби добра і зла можна інтерпретувати як внутрішній або зовнішній конфлікт. Багато дітей – внутрішньо переміщені особи можуть страждати від конфлікту, але спільний аналіз педагога й дитини може допомогти його подолати за допомогою казкових сюжетів.

Дітям можна запропонувати можливість зіткнення із життєвою небезпекою. Наприклад, казка «Троє поросят», де кожне поросся буде будинок: із соломи, з хмизу, із цегли. Будиночки із соломи та хмизу занадто слабкі, щоб захистити від вовка. Це схоже на те, що відчувають діти; тому вони можуть пов'язати свій власний досвід з казковою історією.

У казці «Гидке каченя» пташеня відрізняється від інших, і ніхто не хоче бути поруч з ним. Воно почувається безпорадним і нещасним. Але коли згодом дивиться на своє відображення в ставку, то виявляє, що є прекрасним. «Гидке каченя» – це історія про прийняття себе.

Для дітей 3–4 років – внутрішньо переміщених осіб рекомендовано прочитати такі казки народів світу, як: «Рукавичка», «Коза-дереза» (укр., обр. Е. Благиніної); «Два жадібних ведмедики» (угор., обр. А. Краснова, І. Важдаєва; «Вперті кози» (узб., обр. Ш. Сагдулли); «Лисиця-нянька» (пер. з фінськ. Е. Сойні) тощо. Для дітей 4–5 років – «Заєць і їжак» (з казок братів Грімм, пер. з нім. А. Введенського). Для дітей 5–6 років: «Про мишеня, яке було кішкою, собакою і тигром» (інд., пер. Н. Ходзі); «Дивовижні історії про зайця на ім'я Лек». Для дітей 6–7 років – казка Х. К. Андерсена «Гидке каченя».

Поведінка більшості дівчат у дошкільному віці є результатом наслідування таких казкових персонажів, як Попелюшка, Білосніжка та ін. Для хлопчиків є інші герої казкових пригод, які мають владу та інтелект.

Дорослі відіграють важливу роль у формуванні правильних орієнтирів у житті під час читання казок. На поведінку дітей дошкільного віку впливають передусім прочитані казки, які вони почули або самостійно прочитали, оскільки вони прагнуть бути схожими на героїв, які перемагають у життєвих негараздах.

Більшість дітей дошкільного віку, особливо дівчата, які зіткнулися з історіями про Білосніжку та Попелюшку, вчать доброти, терпимості та смиренності, якими володіли принцеси. Діти ставляться до іншого зі співчуттям, вони повинні поводитися якомога краще, щоб отримати винагороду, коли настане час. Поведінка головної героїні може змінювати поведінку дитини на краще.

Позитив казок полягає в тому, що вони можуть допомогти з розладами. Так, казка «Червона Шапочка» зарекомендувала себе як одна з найулюбленіших і найвідоміших у західному світі. Вона поширювалася як французька усна казка, а також існувала як італійська історія XIV століття під назвою «Фальшива бабуся». Вона стала популярною у XVII столітті завдяки Шарлю Перро. За словами Чарльза Дікенса, казка «Червона Шапочка» була в дитинстві найкращою для нього. У далекі часи вона мала нещасливу кінцівку: вовк з'їв Червону Шапочку. За однією французькою версією

1868 року, дівчинку врятували в останню хвилину, коли оса вжалила в носа вовка, звук якої подав сигнал синиці, яка попередила мисливця, який стояв неподалік, про те, що щось відбувається, тому він негайно пустив стрілу у вікно. Люди доклали чимало зусиль, щоб уникнути того, щоб Червона Шапочка мала таке не дуже щасливе життя.

Яким чином працює цей архетип на основі дитячої уяви? У чому його сучасна актуальність, яку треба дорослим донести до свідомості дошкільника? Зіткнення з конфліктами казкових персонажів, їх поведінкою з іншими персонажами допомагає дітям у їх власному вирішенні проблеми; дошкільники асоціюють поведінку казкового героя зі своєю, беруть на себе його складності, намагаються уявити й допомогти герою вийти з конфлікту, а значить, і допомагають собі, тим самим створюють метод порятунку для себе. Таким чином, якщо зв'язок між казковим головним героєм і почуттями дитини встановлений, казка стає потужним інструментом педагогічної сили для дорослого.

Висновки. Для дітей казки вдало поєднують творчий символізм, графічні образи головних героїв, прості й зрозумілі архетипи та духовні концепції, за допомогою яких дитина може подолати труднощі в житті. Дитина навчається бачити несвідомі ідеї, сприймати приховану істину (яблуко), розуміти невідомість (темний ліс).

Казки часто зображують перебільшену версію боротьби між добром та злом, але вони завжди наповнюються конкретними історіями триумфу справедливості для дитини. Труднощі, з якими стикаються діти в повсякденному житті, можуть бути подолані. Отже, казки допомагають перемогти свої страхи та виграти битву з допомогою головного позитивного героя. Зображення реального світу в поєднанні з фантастичними явищами в казках спонукає дітей до роздумів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Підтримай дитину: взаємодія з різними віковими групами дітей під час війни. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidtrimaj-ditinu-vzayemodiya-z-riznimi-vikovimi-grupami-ditej-pid-chas-vijni> (дата звернення: 10.10.2022).
2. Роз'яснення МОН: зарахування дітей дошкільного віку внутрішньо переміщених осіб до закладів освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozyasnennya-mon-zarahuvannya-ditej-doshkilnogo-vidku-vnutrishno-peremishenih-osib-do-zakladiv-osviti> (дата звернення: 10.10.2022).
3. Сесія Міжвідомчої координаційної ради. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vazhlivo-pidtrimuvati-psihične-zdorovya-kozhnogo-uchasnika-osvitnogo-procesu-vidbulas-strategichna-sesiya-mizhvidomchoyikoordinacijnoyi-radi> (дата звернення: 10.10.2022).
4. ЮНІСЕФ запускає мобільний застосунок для розвитку дошкільнят. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yunisef-zapuskaye-mobilnij-zastosunok-dlya-rozvitku-doshkilnyat> (дата звернення: 10.10.2022).

5. ЮНІСЕФ для кожної дитини. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/copy-nearly-37-million-children-displaced-worldwide-highest-number-ever-recorded> (дата звернення: 10.10.2022).

6. Hanah Daliah, Kaylah Jonina. Severance of the parent-child structure and little red riding hood. *International Journal of Guidance and Counselling*. 2017. Vol. 3 (1). P. 057–067.

7. Koutsompou V.-E. (I.). The Child and the Fairy Tale: The Psychological Perspective of Children's Literature. *International Journal of Languages,*

Literature and Linguistics. 2016. Vol. 2. № 4. P. 213–218.

8. Leilani Visiko Knox-Johnson. The Positive Impacts of Fairy Tales for Children. *University of Hawai'i at Hilo HOHONU*. 2016. Vol. 14. P. 77–81.

9. Rahman Fathu. The Revival of Local Fairy Tales for Children Education. *Theory and Practice in Language Studies*. 2017. Vol. 7. № 5. P. 336–344.

10. Wilkes Johannes. What fairy tales contribute to children's and adolescents' mental health. *Televizion*. 2018/E. № 31. P. 48–51.